

(<https://www.kieliverkosto.fi/fi>)

Kolme keskeistä tekijää Suomen romanikielen ytimessä

Artikkelissa tarkastellaan Suomen romanikielen olemusta kielikontaktien ja kieltensekoittumisilmiöiden sekä kielensisäisen muutoksen ja vaihtelun näkökulmista. Nämä tekijät liittyvät romanikielen asemaan vähemmistökielenä, vähenevään käyttömäärään sekä sen heikkenevään taitoon romaniyhteisön ja yksilöiden tasolla. Tarkastelu nojaa Suomen romanikielen kieliopin, historian ja murteiden sekä sosiolingvistiikan tutkimukseen.

Julkaistu: 11. lokakuuta 2024 | Kirjoittanut: Kimmo Granqvist

1. Johdanto

Tässä artikkelissani pohdin Suomen romanikielen perusluonnetta: mikä luonnehtii Suomen romanikieltä ja mikä erottaa sen suomesta, ruotsista ja muista romanikielen murteista. Tarkastelen kolmea keskeistä tekijää, jotka leimaavat Suomen romanikielen rakenteen nykyistä ja historiallista olemusta. Nämä tekijät liittyvät romanikielen historian lisäksi sen kontakteihin muihin kieliin, sen läpikäymiin kielensisäisiin muutoksiin ja yksilömurteittaiseen ja alueelliseen vaihteluun. Kaikki mainitut tekijät ovat kytköksissä romanikielen asemaan vähemmistökielenä, vähenevään käyttömäärään sekä sen heikkenevään taitoon romaniyhteisön ja yksilöiden tasolla (vrt. Hedman tässä numerossa; Majaniemi tässä numerossa). Tässä artikkelissa tarkasteltujen ilmiöiden lisäksi puhutulle romanikielelle on leimallista runsas koodinvaihto suomeen tai lainaaminen (vrt. Salo tässä numerossa).

Tarkastelu nojaa ensi sijassa 2000-luvulla julkaistun Suomen romanikielen kieliopin (Granqvist 2011), historian (Granqvist 2024) ja murteiden (Granqvist 2014, 2017, 2021) sekä sosiolingvistiikan (Hedman 2017) tutkimukseen. Varsinkin romanikielen rakenteen tarkastelu on ollut suomalaisen romanikielen tutkimuksen ytimessä koko 2000-luvun ajan; kielihistorian ja Suomen romanikielen alamurteiden tarkastelusta tuli tutkimuksen painoaloja 2010-luvulla. Kiinnostus romanikielen käyttöä, käyttöaloja ja asemaa kohtaan on kulkenut muiden ydinalueiden rinnalla.

2. Kielikontaktit ja kieltensekoittuminen

Romanikieli on kaikkialla kontaktitilanteessa. Suomen romanikieli on perusluonteeltaan balkanisoitunut Intian kieli, jonka sanasto on paljolti germaanista ja joka on Suomessa yksilömurteittain eriasteisesti suomalaistunut. Suomen romanikieleen kohdistuvat suomen kielen kontaktivaikutukset noudattavat pääosin universaaleja ja muista Euroopan romanimurteista tunnettuja päälinjoja. Euroopan muiden romanikielen murteiden tavoin Suomen romanikielen fonologinen järjestelmä riippuu vahvasti kontaktikielistä. Kuten monissa muissakin Euroopan romanimurteissa, verbijärjestelmä on läpikäynyt useita kielikontaktien laukaisemia muutoksia. Useimpien romanikielen murteiden tavoin Suomen romanikielen lauseoppi on erityisen altis kontaktivaikutuksille.

Germaanisten kielten saksan, tanskan ja ruotsin aikaisemmat kontaktivaikutukset koskevat pääosin Suomen romanikielen sanastoa ja rajoitetusti äännerakennetta. Vokaalit /ü, ø, æ/ lainautuivat romanikieleen germaanisten lainasanojen mukana, esim. *byrkos* 'koivu', *föddiba* 'syntymä', *hymmera* 'olut', *fäärdi* 'valmis'. Lisäksi germaanisista kielistä peräisin on Suomen romanikielessä vallitseva tavujen painon ja keston yhteys (ns. Prokoschin laki (Venneman 1988)).

Viimeistään 1800-luvun lopulla romanit olivat jo unohtaneet aktiivisen ruotsin taidon (Thesleff 1899) ja vielä aikaisemmin saksan kielen taidon. Yhteys ruotsin kieleen palasi monien romanien Ruotsiin muuton seurauksena 1960-luvulta lähtien, mutta kontakti ruotsiin ei ole enää vaikuttanut Suomessa puhuttavaan Suomen romanikieleen, joten Suomen puolella romanikielen ainoaksi keskeiseksi lähikontaktikieleksi jäi suomi, joka on myös Suomen romanien hallitseva ja parhaiten osaama kieli. (Thesleff 1899; Granqvist 2007.) Ruotsissa toki myös ruotsin kielen vaikutukset näkyvät siellä puhuttavassa Suomen

romanikielessä, jopa suomen rakenteita kopioiden ruotsin kielen resurssein (esim. *huusa-s neer* 'kauppa-GEN lähellä = kaupan lähellä', jossa postpositio *neer* järjestyy suomen tavoin genetiivillä, jonka päätte -s on kuitenkin lainattu ruotsista).

Sanastoa pidetään yleensä helpoiten lainautuvana kielen tasona (Haugen 1976; Muysken 1981; Matras & Sakel 2007).

Sanakirjalekseemeistä laskettuina suomalaisia lainasanoja on kuitenkin vain 8–9 % koko sanastosta. Näistä lainasanoista lähes 80 % on substantiiveja ja verbejä. (Granqvist 2007.) On mahdollista, että suomalaisia lainoja pyrittiin joko välttämään romanikielen salakielifunktion vuoksi tai romanien romanikielen taito oli jo 1800-luvulla heikkoa, eikä suomalaisia lainoja enää kyetty adaptoimaan. Toisaalta Adamoun ja Granqvistin (2015) koodinvaihtotutkimuksessa suomesta lainatun leksikon osuus oli noin 35 % 13 000 saneen tekstinäytteestä, mutta tässä aineistossa korostuivat suomesta lainatut konjunktiot (72 % koko aineiston konjunktioista on suomesta lainattuja) ja partikkelit (27 % partikkeleista on suomesta lainattuja). Suomesta on lainattu romanikieleen kilpaileva konjunktiojärjestelmä.

Taulukko 1. Suomen romanikielen indoarjalaisia, ruotsalaisperäisiä ja suomalaisperäisiä alistus- ja rinnastuskonjunktioita.

	Indoarjalaiset	Ruotsalaisperäiset	Suomalaisperäiset
'että'	<i>ke, te</i>	<i>at</i>	<i>että</i>
'kun'	<i>ka</i>	-	<i>ku, ko</i>
'jos'	<i>te, ke</i>	<i>om</i>	<i>jos</i>
'vaikka'	-	-	<i>vahka</i>
'ja'	<i>ta</i>	-	<i>ja</i>
'tai'	-	<i>elle</i>	<i>tai</i>
'mutta'	<i>bi</i> (käännöslainaa ruotsista, vrt. ruots. <i>utan</i>)	-	<i>mutta</i>

Suomen kieli on vaikuttanut romanikielen rakenteeseen enemmän kuin mikään muu eurooppalainen kontaktikieli. Suomen ja romanikielen vuorovaikutuksessa on kehittynyt jatkumo kielimuotoja, joissa kummankin kielen ainekset sekoittuvat toisiinsa eriasteisesti riippuen puhujan romanikielen taidosta, puheenaiheesta ja puhetilanteesta (vrt. Mirkka Salo tässä teemanumerossa). Vaikutuksen suunta on ollut ennen kaiken suomesta romanikieleen. Jatkumon ääripäinä ovat aidosti taipuva romanikieli ja lähes täysin suomen mukaan taivutettu kielen variantti: *koon jolk-a-d-as mango tša-ko louv-e aka diives* 'kuka varastaa-TR-PRES-3SG minä.GEN tyttö.OBL.SG-GEN rahaa-NOM.PL tämä päivä = kuka varasti tyttöni rahat tänään?' vs, *ketä jolka-s mange-n tsai-n louvo-t tänään* 'kuka varastaa-IMPF.3SG minun-GEN tyttö-GEN raha-NOM.SG

tänään päivä = kuka varasti tyttöni rahat tänään?’ (jälkimmäinen esimerkki julkisesta Facebook-ryhmästä ”Kaaleet tänne” (<https://www.facebook.com/groups/130104853726057>)).

Suomen vaikutus ilmenee useimpien romanien puheessa läpi koko romanikielen äänneopillisen järjestelmän: esimerkkejä löytyy äänneopillisuudesta, fonotaksista, äänneopin säännöistä ja prosodisista piirteistä. Suomen romanikielen kirjalliset lähteet 1700-luvun lopulta ja 1800-luvulta viittaavat siihen, että suurin osa suomalaisten fonologisten periaatteiden ja sääntöjen lainautumisesta tapahtui tai oli produktiivista jo 1800-luvun lopulla: soinnillisten klusiilien muuttuminen soinnittomiksi (jo Gananderilla (1780): *grai* > *krai* ’hevonen’, *gulva* > *kulwa* ’lattia’), pitkien vokaalien diftonioituminen (ruots. *del*, *lön* > romanikielen *dielos* ’osa’, *lyönos* ’palkka’), vokaaliharmonia (*tykkuvaa* ~ *tykkyvaa* ~ *tykkyvää* ’pitää’) ja švaa-vokaali (*svalka* ~ *svalaka* ’varjo’) (Granqvist 2013).

Muoto-opin lainaaminen voidaan jakaa kahteen päätyyppiin käännöslainoihin ja varsinaisiin lainoihin (Karjalainen 2016). Käännöslainoilla (vrt. Sakel 2007: 15, ”morphological pattern transfer” (PAT)) ymmärretään morfosyntaktisten mallien tai muottien lainaamista ja kopiontia hyödyntäen romanikielen omia resursseja. Käännöslainat ovat Suomen romanikielessä erittäin tavallisia, osin jopa sen kieliopissa pakollisia (kuten postpositioiden järjestymisen suomen tavoin genetiivillä, monien verbien suomesta kopioidut verbien rektiöt, liittomuodot perfektin ja pluskvamperfektin sekä suomen kaltaiset passiivirakenteet). (Granqvist 2014, 2024.)

Varsinaisilla lainoilla (vrt. Sakel 2007: 15, ”morpheme transfer” (MAT)) tarkoitetaan jonkin muoto-opillisen kielen aineksen siirtämistä kielestä toiseen, esimerkiksi suomen kielen päätteiden käyttöä romanikielisisissä sananmuodoissa. Sitä on pidetty pääosin myöhäisenä ja harvinaisena (Granqvist, tekeillä), mutta se on osassa nykykielen yksilömurteissa merkittävästikin yleistynyt jopa siinä määrin, että osa yksilömurteista vastaa muualta Euroopasta tunnettuja pararomaneja, mistä esimerkkinä on jakson alun *ketä jonka-s mange-n tsai-n louvo-t tänään* ’kuka varastaa-IMPF.3SG minun-GEN tyttö-GEN raha-NOM.SG tänään päivä = kuka varasti tyttöni rahat tänään?’. Taivutuksen morfeemeja lainataan romanikieleen herkemmin kuin johto-opin tunnuksia, mikä on vastoin morfologisen lainaamisen universaaleja rajoituksia (Moravcsik 1978; Field 2002).

3. Kielensisäinen muutos

Kielensisäisillä muutoksilla tarkoitetaan ennen kaikkea innovaatioita, jotka ovat usein yksinkertaistaneet romanikielen murteiden rakennetta. Omana ryhmänään ovat eri murteiden tekemät valinnat varhaisromanista periytyneestä variaatiosta. Tällä tarkoitetaan romanikielen murteiden paikallisesti (*in situ*) tekemiä valintoja Bysantin aikana puhutussa varhaisromanissa rekonstruoidusta vaihtelusta: tällaiseen variaation piiriin kuuluvat mm. konsonanttien *s* ja *h* vaihtelu muoto-opin taivutuskaavoissa (esim. *s-om* ~ *h-o(m)* 'olla-PRS.1SG', *čēr-es-a* ~ *čēr-eh-a* 'tehdä-PRS.1SG-FUT/IND') ja adjektiivinjohtimien *-itko* ja *-tiko* vaihtelua eri romanikielen murteiden välillä. Esimerkiksi koillismurteet ovat valinneet yksinomaan *s*-muotoja (*si*, *kerasa*), sinti enimmäkseen *h*-muotoja (*hom*, *kereha*), kun taas Suomen romanikielessä *s* ja *h* vaihtelevat. (Granqvist 2007, 2017.)

Suomen romanikieltä sintistä ja koillismurteista erottavia, Suomen romanikielen omia innovaatioita on useita. Määräiset artikkelit jäivät käytöstä viimeistään 1900-luvun alkupuoliskolla. Tämä kytkeytyi kieliopillisen suvun (maskuliini – feminiini) kahtiajaon heikkenemiseen. Sijajärjestelmä yksinkertaistui vokatiivin ja lokatiivin kadon myötä. Adjektiiviattribuuttien sijataivutus (obliikvin muodot, yksikön maskuliinin *lool-e* 'punainen-OBL.M.SG) ja feminiinin ja monikon yhteinen *lool-a*-muodon 'punainen-OBL.F.SG/PL) hävisi viimeistään 1960-luvulla. Ablatiivin päätte *-tar* on kadottanut Suomen romanikielessä loppu-*r:n*, esimerkiksi Arwidssonin muistiinpanoissa vuodelta 1817 oli *'džein-es-tar* 'mies-OBL.SG-ABL', nykykielen *džeen-es-ta*. (Granqvist 2024.)

Adjektiivien ja adverbien komparatiivin *-ide*-tunnus (< *-ider-*, vrt. Gan. *fedider* 'parempi' > nykykielen *fendide*) kehittyi 1800-luvulla samantapaisen loppu-*r:n* kadon tuloksena kuin nykyinen ablatiivisijan päätte. Muita innovaatioita ovat genetiivien suku- ja lukukongruenssin eli suffixaufnahmen häviäminen (*da-k-i dai* 'äiti.OBL.SG-GEN-F.SG äiti.NOM.SG = äidin äiti' ~ *da-ko dai* 'äiti.OBL.SG-GEN äiti.NOM.SG') sekä niin sanottujen subjektikliittien kato (*lo* 'hän' Henrik August Reinholmin muistiinpanojen (1860-l.) lauseessa *kai džā-l-a lo* 'minne mennä-PRS.1SG-IND SUBJ.CLIT = minne hän menee?'). (Granqvist 2024.)

Myös verbijärjestelmä uudistui radikaalisti. 1800-luvun aikana tempus-, aspekti- ja modusjärjestelmä rakentuivat uudella tavalla. Ensimmäisenä purkautui romanikielen aspektijärjestelmä, kun menneen ajan muodoista vanha synteettinen imperfekti (*rakkav-av-as* 'puhua-PRS.1SG-REM') alkoi kadottaa menneen ajan tempustehtäviään ja muuttua

käytöltään yhä puhtaammin pelkästään kontrafaktiivisuuden ilmaisijaksi eli konditionaaliksi. Samalla muuttui myös modusjärjestelmä, kun romanikieleen kehittyi morfologinen konditionaali. (Granqvist 2024.) Niin sanottu ”uusi infinitiivi” eli yksipersonaiseksi pelkistynyt subjunktiivin taivutus alkoi esiintyä 1900-luvun puhutussa romanikielessä, esim. *tu kamm-eh-a (te) phenn-es* ’sinä haluta-PRS.2SG-IND (KOMPL) sanoa-PRS.2SG = sinä haluat sanoa’, > *tu kamme-eh-a (te) phenn-el* ’sinä haluta-PRS.2SG-IND (KOMPL) sanoa-PRS.3SG/INF = sinä haluat sanoa’ (Brandt 2001).

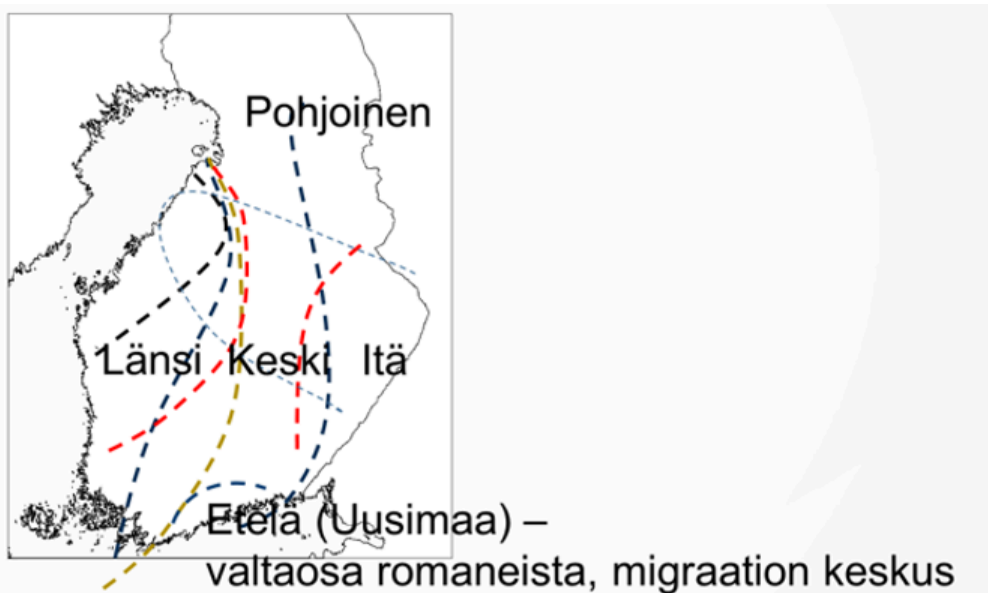
Historiallisten kehityskulkujen lisäksi myös nykykielessä esiintyy kielensisäisiä muutoksia, jotka toteutuvat romaneilla yksilömurteittain eri asteisesti ja osin kilpailevat suomen muoto- ja lauseopin lainaamisen kanssa. Osa niistä liittyy romanikielen rakenteen suomesta poikkeavien kahtiajakojen purkautumiseen. Esimerkiksi kieliopillisen suvun (maskuliini/ feminiini) oppositio on pitkälti hävinnyt todennäköisesti suomen vaikutuksesta. Samoin sanaston ja kieliopin kahtiajako esieurooppalaiseen (eli temaattiseen) ja eurooppalaiseen (atemaattiseen) on suureksi osaksi lakannut vaikuttamasta. Näihin liittyy substantiivien taivutustyyppien analoginen yhdentyminen, joka on ennen kaikkea temaattisten maskuliinien mukaisia taivutustyyppejä suosiva kielensisäinen yksinkertaistumiskehitys, joka liittyy romanikielen suomesta omaksutun suvun opposition heikkenemiseen ja niin sanotun temaattisen statuksen kahtiajaon purkautumiseen: *phen-ja* ~ *phen-jes* ’sisko-OBL.SG’, *fasun-a* ~ *fasun-es* ’juna-OBL.SG’; *phen-ja* ~ *phen-je* ’sisko-NOM.PL’, *fasun-i* ~ *fasun-e* ’juna-NOM.PL’. (Granqvist & Pirttisaari 2004; Granqvist 2007.) Verbien persoonataivutuksissa on ilmennyt analogisen tasoittumisen taipumuksia sekä kielen sisäisenä että kielikontaktin aiheuttamana muutoksena. Indikatiivissa ja konditionaalinen preesensin yksikön 1. ja 2. persoonat lankeavat usein yhteen, vertaa esimerkkejä *me rakkavaa* ’minä puhun’, vs. *tu rakkavaa* ’sinä puhut’ (vs. *rakkaveha*). Kieltosanoja on vahvistetaan joskus jopa kolminkertaisesti (*naa* ’ei’ > *na naa* ’ei ei’ / *naana* ’ei ei’ / *ei naa* ’ei ei’ > *naa na na* ’ei ei ei’). (Granqvist 2007.)

4. Kielellinen vaihtelu

Muutoksen ohella kolmas Suomen romanikieltä luonnehtiva tekijä on kielellinen vaihtelu. Suomen romanikielessä esiintyy runsaasti variaatiota niin yksilömurteiden välillä kuin sisälläkin. Periaatteessa joka puhujalla on oma romanikielen kielioppinsa. Variaation suuri määrä on liitetty kielen vähäiseen käyttömäärään ja kielen käytön kontrollin

vähyyteen (Pirttisaari 2002: 177), mutta myös jatkumo puhutun kielen varieteettien ja kodifoidun kirjakielen muotojen välillä tuottavat vaihtelua. Variaation sallivuus ja suuret erot yksilömurteittaiset variaation määrässä yhdistetään usein myös kielen kuolemaan (Vuorela & Borin 1998: 69; Pirttisaari 2003, 2004).

Alueelliset paikallismurteet muodostavat nekin merkittävän osan variaatiosta. Suomen romanikieli on perinteisesti jaettu itä- ja länsimurteisiin, joista itämurre kattaa maantieteellisesti suurimman osan Suomea, koska Itä-Suomen romanit levittäytyivät ympäri maata toisen maailmansodan siirtoväkenä. Tunnetut murre-erot ovat fonologisia ja sanastollisia. (Valtonen 1968; Granqvist 2002, 2014, 2017.) Perinteinen kahtiajako on yhä relevantti, mutta sen lisäksi on havaittu etelä-pohjoisjako (Granqvist 2014, 2017) ja Granqvist (2022) on osoittanut murrejaon jatkumoluonteen diskreettien rajojen sijaan (Kartta 1).

Kartta 1. Suomen romanikielen murrejako (Granqvist 2021).

Suuressa osassa kirjoitetun romanikielen aineksia esiintyy hyperkorrektiota eli sananmuotoja, jotka ovat syntyneet liiallisesta puhekielisten muotojen pelosta. Soinnilliset klusiilit korvaavat monesti historiallisesti alkuperäisiä soinnittomia umpiäänteitä, esim. *traad-el-a* 'ajaa-PRS.3SG-IND' > **draat-el-a* (< skt. *tárdati* 'loukata, vapauttaa' (Turner 5721), skt. **tardayati* 'kuljettaa' tai skt. *tarati* 'ojentaa' + *d-*), *paarkav-a-a* 'kiittää-PRS.1SG-INF' > **baarg-av-a-a* (< skt. *pratīkarōti* 'kostaa, tehdä vastapalvelus'); genetiivissä *-ko* > **-go*, esim. *smaak-a-ko*

'maku-OBL.SG-GEN' > *smaak-ag-o* ja preteritissä *-t*-tunnus > **-d-*, esim. *puh-t-as* 'kysyä-PRET-3SG' > *puh-d-as*. (Granqvist 2012; etymologiat Valtonen 1972.)

5. Lopuksi

Artikkelissani olen tarkastellut Suomen romanikielen erityisluonnetta kielikontaktien, kielensisäisten muutosten ja kielen vaihtelun näkökulmista. Kielikontakteista korostuivat käsittelyssä germaanisten kielten – etenkin ruotsin – vaikutus sekä suomen kielen vaikutus, joka on jatkuvasti voimistunut niiden vuosisatojen kuluessa, jolloin romaneja on asunut Suomessa. Tähän liittyy suomen vaikutuksen jatkumoluonne romanikielen kieliopin säilyttävästä, taipuvasta romanikielestä sekakieleen saakka, jossa käytetään romanikielen sanastoa suomen mukaan taivutettuna. Romanikieli on pyrkinyt samaan aikaan yksinkertaistumaan siten, että siitä on kadonnut suomesta puuttuvia muoto-opin oppositioita ja kategorioita, sekä analogisten muutostendenssien kautta. Kontaktivaikutuksiin ja kielensisäisiin muutoksiin yhdistyy valtava kielellinen vaihtelun määrä niin alueellisesti, eri romanisukujen välillä kuin yksilömurteittaisesti ja yksilömurteiden sisälläkin.

Kielenkontaktien vaikutukset, vaihtelu ja nopeat muutokset luovat (puhutusta) romanikielestä usein kaoottisen kuvan, millä on vaikutuksia kielen tutkimukseen, normittamiseen, didaktiikkaan, opetukseen ja romanikieliseen julkaisemiseen. Kaikkea variaatiota on mahdotonta tavoittaa romanikielen rakenteen kuvauksissa. Normitustyössä joudutaan valitsemaan näkyvimmästä variaatiosta, mikä on osoittautunut usein käytännössä hankalaksi ja kieliyhteisössä ristiriitojakin herättäväksi tehtäväksi. Kodifikaatiotyössä on sallittu paljon variaatiota, kaikkien kukkien on usein annettu kukkia. Kielen normi heijastuu kieltä koskeviin didaktisiin valintoihin muun muassa oppikirjatyössä. Lopulta monimutkainen yhtälö vaikuttaa myös arjen käytännön opetustyöhön ja kaikkeen, missä romanikieltä käytetään kirjallisessa ja julkisessa muodossa.

FT, dosentti Kimmo Granqvist on Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin vanhempi yliopistonlehtori.

Kirjallisuus

Adamou, E. & Granqvist, K. (2015). Unevenly mixed Romani languages. *International Journal of Bilingualism* Vol. 19(5): 525–547.

Field, F. (2002). *Linguistic Borrowing in Bilingual Contexts*. Amsterdam: Benjamins.

Ganander, K. (1780). Undersökning om De så kallade TATTERE eller Zigeuner, Cingari, Bohemiens, Deras härkomst, Lefnadssätt, språk m.m. Samt om, när och hwarest några satt sig ner i Sverige? Käsikirjoitus. Stockholm: Vitterhetsakademien.

Granqvist, K. (2002). Finnish Romani Phonology and Dialectology. *SKY Journal of Linguistics* 15: 61–83.

Granqvist, K. (2007). *Suomen romanin äänne- ja muotorakenne*. Helsinki: Yliopistopaino.

Granqvist, K. (2011). Lyhyt Suomen romanikielen kielioppi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 24. Helsinki.

<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk24/>
(<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk24/>)

Granqvist, K. (2013). Romanikielen vaiheita Suomessa. Teoksessa K. Granqvist & M. Salo, toim. *Romanikieli ja sen tutkimusalat*, 134–163. Helsinki: SKS.

Granqvist, K. (2014). Mixed morphologies: morphological borrowing in Finnish Romani. Esitelmä Kielitieteen päivillä, Turku 10.5.2014.

Granqvist, K. (2017). Finnish Romani and its dialectology. Teoksessa K. Kozhanov, M. Osłon & D. W. Halwachs (toim.), *Das amen godi pala Lev Čerenkov. Romani historija, čhib taj kultura*, 221–237 Graz: GLM.

Granqvist, K. (2022). Suomen romanikielen nesessiivirakenteiden kvantitatiivista dialektologiaa. Esitelmä Kielitieteen päivillä, Turku 12.–14.5.2022.

Granqvist, K. (2024). *Suomen romanikielen varhaiset vuodet Gananderista toiseen maailmansotaan*. Suomen Romaniyhdistys ry.

https://www.suomenromaniyhdistys.fi/wp-content/uploads/2024/02/1800-l_valmis_opt.pdf
(https://www.suomenromaniyhdistys.fi/wp-content/uploads/2024/02/1800-l_valmis_opt.pdf)

Granqvist, K. (tekeillä). Finnish Romani during the 20th century – development and decay of a language. *SKY Journal of Linguistics*.

Haugen, E. (1976). *The Scandinavian Language*. London: Faber & Faber.

Hedman, H. (2017). *Suomen romanikieli: Kenttäselvitys romanikielen asemasta, kielitaidosta ja kieliasenteista Suomessa = A field survey on the Romani status, proficiency, and language attitudes in Finland*. (Englanninkielinen käännös H. Westerlund). Helsinki: Helsingin yliopisto.

Karjalainen, H. (2016). *Yhteisöt kontaktissa, systeemit muutoksessa: vepsän kielen indefiniittipronominien järjestelmä*. Oulu: Oulun yliopisto.

Koivisto, Viljo 1994. *Romano-finitiko-angliko laavesko liin. Romani-suomi-englanti sanakirja. Romany-Finnish-English Dictionary*. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja, 74.) Helsinki: Painatuskeskus.

Matras, Y. (2007). The borrowability of grammatical categories. Teoksessa Matras, Y. & J. Sakel, J. (toim.), *Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective*, 31-74. Berlin: de Gruyter.

Matras, Y. & Sakel, J. (2007). Investigating the mechanisms of pattern replication in language convergence. *Studies in Language* 31(4): 829–865.

Moravcsik, E. (1978). Universals of language contact. Teoksessa Greenberg, J. H. (toim.), *Universals of Human Language*, 94–122. Stanford: Stanford University Press.

Muysken, P. (1981). Halfway between Quechua and Spanish: The case for relexification. Teoksessa Highfield, A. & Valdman. (toim.), *Historicity and variation in creole studies*, 52–78. Ann Arbor: Karoma.

Pirttisaari, H. (2002). Suomen romanin partisiippien morfologiaa. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto.

Pirttisaari, H. (2003). Muutos ja variaatio Suomen romanin verbien taivutustyypeissä. *Virittäjä* 4: 508–528.

Pirttisaari, H. (2004). Variation and change in the verbal morphology of Finnish Romani. Teoksessa Nenonen, M. (toim.), *Papers from the 30th Finnish Conference of Linguistics, Joensuu, May 15–16, 2003*, 178–184. Joensuu: University of Joensuu.

Thesleff, A. (1899). *Finlands zigenare. En etnografisk studie*. Helsinki.

Thesleff, A. (1901). *Wörterbuch des Dialekts der finnländischen Zigeuner*. (Acta Societatis Scientiarum Fennicae 29(6).) Helsinki: Finnische Litteratur-Gesellschaft.

Valtonen, P. (1968). Suomen mustalaiskielen kehitys eri aikoina tehtyjen muistiinpanojen valossa. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto.

Valtonen, P. (1972). *Suomen mustalaiskielen etymologinen sanakirja*. (Tietolipas, 69.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vennemann, T. (1988). *Preference laws for syllable structure and the explanation of sound change*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Vuorela, K. & Lars B. (1998). Finnish Romani. Teoksessa Ò Corraín, A. & Mac Mathúna, S. (toim.), *Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland*, 51–76. Uppsala.

Artikkeliin viittaaminen

Granqvist, K. (2024). Kolme keskeistä tekijää Suomen romanikielen ytimessä. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 15(5). Saatavilla:

<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2024/kolme-keskeista-tekijaa-suomen-romanikielen-ytimessa>

(<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2024/kolme-keskeista-tekijaa-suomen-romanikielen-ytimessa>)